

พัฒนาการของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยตั้งแต่ต้น พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมได้ขยายตัวเป็นบ้านเมืองขึ้นมาอย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพราะมีปัจจัยสำคัญคือ เส้นทางคมนาคมเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดชุมชนบ้านเมืองแคว้นสุโขทัยขึ้น และการส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสนับสนุนสำคัญ การรวมกลุ่มของบ้านเมืองใหม่ ๆ ในช่วงเวลานี้เป็นเรื่องของการผสมผสานผู้คนหลายเผ่าพันธุ์เข้ามา โดยเฉพาะการขยายตัวในด้านกำลังคนและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมือง เห็นได้ชัดจากนโยบายที่ไม่จัดเก็บภาษีจังกอบจากพวกพ่อค้าที่เดินทางไปมา แม้กระทั่งสงครามกับเมืองอื่น การกวาดต้อนได้ไพร่พลมาก็ไม่ฆ่าไม่ตี แต่เอามาเป็นไพร่บ้านพลเมือง ดังนั้น พัฒนาการของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ด้วยความสามารถของชนชั้นปกครองในการจัดระบบระเบียบทางสังคม และมีอำนาจทางการเมือง รวมทั้งมีความสามารถผสมผสานศิลปวัฒนธรรม คติความเชื่อจนมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา ได้ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม วัตถุประสงค์เป็นศูนย์รวมศิลปวิทยาการ มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากชนชั้นปกครองสู่สามัญชน ทำให้อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรแห่งพุทธศาสนา

การกลุ่ปนากับการขยายตัวของชุมชน

การกลุ่ปน¹ เป็นวัฒนธรรมที่มีคติความเชื่อแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เรียกว่า “บุญกิริยา” จนเกิดประเพณีในการอุทิศสิ่งของ ที่ดิน และแรงงานคนให้กับศาสนสถาน ประเพณีการกลุ่ปนปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวถึงสิ่งของที่พระราชแห่งอาณาจักรศรีจนาศะอุทิศถวายแก่พระภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่ง ศิลาจารึกวัดโพธิ์ร้าง 2 หลัก มีข้อความกล่าวถึงบัญชีสิ่งของที่มีผู้ถวายให้กับวัด¹ และศิลาจารึกเขารัง จารขึ้นในปี พ.ศ. 1182

*กลุ่ปน หรือ “กลุ่ปน” เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต หมายความว่าถูกต้องสมควร เหมาะสม ความสามารถหรือความรอบรู้ในหน้าที่ สิ่งที่ปฏิบัติได้และสิ่งที่ปฏิบัติไม่ได้ คำว่า “กลุ่ปน” หรือ “กปฺปน” ในภาษาบาลีหมายถึง สภาพการเตรียม การกำหนด คงที่ แน่นนอน การจัดเตรียมและการกระทำ

¹ ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 53-58.

กล่าวถึงการอุทิศถวายแรงงานคน ที่นา ที่สวน และสัตว์เลี้ยงให้กับวัดในพุทธศาสนา ในจารึกภาษามอญบนเสาแปดเหลี่ยมที่ศาลสูงเมืองลพบุรี จารขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 กล่าวถึงการอุทิศถวายทาส โค พร้อมรถ และผ้า² ซึ่งสันนิษฐานว่า หมายถึง ผ้ากฐินที่ถวายให้กับวัดทางพุทธศาสนา³ คำว่า “กริยาบุญ” ที่ปรากฏในศิลาจารึกเป็นหลักฐานยืนยันการกัลปนาเพื่อบุญกุศล คำว่า “กัลปนา” ที่พบในศิลาจารึกที่เก่าแก่ที่สุดคือจารึกบ่ออีกา จารขึ้นในปี พ.ศ. 1411 สารสำคัญของจารึกนี้คือการอุทิศที่ดินที่เป็นป่า คน และสัตว์ให้กับเทวสถาน ตลอดจนให้สิทธิในการครอบครองกับผู้ดูแลศาสนสถาน โดยเฉพาะการควบคุมดูแลแรงงานคนก็อาศัยศรัทธาความเชื่อต่อศาสนา พัฒนาชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้มีความสามารถเลี้ยงตนเองในทางเศรษฐกิจระดับอยู่รอด ด้วยจุดเริ่มต้นในการ “ทำป่าให้เป็นนา”⁴ เพื่อเลี้ยงศาสนสถานอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในชุมชน

คติความเชื่อทั้งในวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดี และวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร เป็นสิ่งที่นิยมปฏิบัติกันมานาน มีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของชุมชนในระดับพื้นฐานคือหมู่บ้านจนกระทั่งกลายเป็นเมือง พร้อม ๆ กับการขยายตัวของจำนวนแรงงานและผลประโยชน์ของศาสนสถานที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนนั้น ๆ เช่นเดียวกับชุมชนโบราณวัดพระพายหลวง และชุมชนเมืองเสลียง ที่เริ่มตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้าน ดังเช่นร่องรอยที่ปรากฏหลักฐานตำนานการสร้างเมืองในสภาพแวดล้อมเดิมที่เป็นป่าเขา แต่อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคม ผลจากความเจริญและการขยายตัวของวัฒนธรรมที่เจริญกว่าเข้ามาสู่ชุมชนหมู่บ้านจนกระทั่งพัฒนาเปลี่ยนแปลงกลายเป็นชุมชนเมือง วัฒนธรรมร่วมแบบเขมรในประเทศไทยจึงมีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญขึ้นในชุมชน

สภาพของการตั้งหลักแหล่งเกิดเป็นหมู่บ้านต่อมารวมตัวกันเป็นเมือง ปรากฏชัดจากประวัติการสร้างเมืองศรีสัตนาลัยในรูปของตำนานที่กล่าวถึงการรวมตัวของชุมชนในระดับหมู่บ้านเพื่อสร้างเมือง รวมทั้งการบูชาสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ โดยมีบารวมราชเป็นผู้นำชุมชนด้วยความริเริ่มของฤาษี 2 คนหรือปัญญาชนยุคบุกเบิกที่นำความเจริญและความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชน เช่นเดียวกับพงศาวดารเหนือที่กล่าวถึง เจ้าพระยาอภัยคามินีผู้ครองศรีบุญชัยนคร

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

³ ระวีวรรณ ภาคพรต “การกัลปนาในลานนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 11.

⁴ ชิดา สารยา “กัลปนากับการขยายตัวของชุมชน” วารสารเมืองโบราณ 7 (ธันวาคม 2523-มีนาคม 2524) : 86-90.

ส่งพระราชโอรสคือเจ้าอรุณราชกุมารไปครองเมืองศรีสัตนาลัย การขยายตัวทางวัฒนธรรมเข้าสู่พื้นที่ที่ด้อยกว่าในทางวัฒนธรรม ซึ่งเข้ามาพร้อมกับความเชื่อและศาสนา ดังนั้น ศาสนสถานที่เกิดขึ้นเป็นศูนย์กลางในการรวมชุมชนในระดับหมู่บ้าน พฤติกรรมบุญกุศลหรือการกัลปนาจึงเป็นวิถีทางอันสำคัญซึ่งเชื่อมโยงชุมชนคือกำเนิดของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยที่ได้มีพัฒนาการควบคู่กันมา

วิวัฒนาการการเติบโตของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย สืบเนื่องจากกระบวนการสร้างบ้านแปลงเมืองของชาวสยาม ซึ่งมีทั้งพวกที่อพยพมามุ่งแสวงหาที่ทำกินใหม่กับพวกที่ถูกอุทิศให้เป็นข้าพระตามศาสนสถาน ซึ่งปรากฏร่องรอยของศาสนสถานบนเส้นทาง การติดต่อคมนาคมเก่า อันเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองสุโขทัย ได้แก่ ปราสาทวัดพระพายหลวง ศาลตาผาแดง วัดศรีสวย ในส่วนของชุมชนเมืองเชลียง ได้แก่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดเจ้าจันทร์ ศาสนสถานและโบราณวัตถุจำนวนมาก เป็นหลักฐานแสดงการเติบโตของชุมชนเมืองสุโขทัยควบคู่มากับเมืองเชลียงหรือศรีสัตนาลัยในเวลาต่อมา เมื่อทั้งสองเมืองเกิดการรวมตัวกันมีการถ่ายทอดเชื่อมโยงกันทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะคติความเชื่อทางศาสนาซึ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมากขึ้น จึงตามมาด้วยการจัดระบบการปกครองและระบบเศรษฐกิจให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การขยายตัวของวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบลังกา เป็นแนวทางอันสำคัญที่ชาวสยามเลือก สร้างความสัมพันธ์ของชุมชนที่แสดงออกในรูปแบบการกัลปนาจนเกิดการขยายตัวของชุมชน โดยมีวัดมหาธาตุเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา สามารถประสานความหลากหลายแตกต่างระหว่างกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยเข้าด้วยกัน

ลักษณะโครงสร้างทางสังคมในสมัยสุโขทัย ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม ขณะที่ระบบทางสังคมมีคนจำนวนมากที่เป็นไพร่ ทาส และผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น พ่อค้า ช่างฝีมือ พวกขุนจะเป็นนักรบและข้าราชการ ส่วนเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ก็จะทำหน้าที่ของผู้นำในระบบการปกครอง⁵ อาชีพหลักในสังคมคือการทำเกษตรกรรมเพื่อการดำรงชีวิต ประกอบไปด้วยสังคมเมืองและสังคมชนบท ผู้คนที่อยู่ในชุมชนเกษตรกรรมดังกล่าวเชื่อมโยงกันอยู่ด้วยความเชื่อและศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบลังกา รวมทั้งวิถีชีวิตในอาชีพเกษตรกรรมขอบเขตของสังคมสมัยสุโขทัยจึงอยู่ในบริเวณซึ่งเป็นเมืองใหญ่หรือเมืองสำคัญที่เชื่อมโยง เช่น เมืองศรีสัตนาลัยซึ่งเป็นเมืองลูกหลวง ภายในชุมชนเมืองจะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน

⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์ บทสัมภาษณ์ “แคว้นสุโขทัย” ภายใต้แวนตานักประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่อง “รัฐอุดมคติ” วิทยากรย 95 (กุมภาพันธ์ 2540) : หน้า 37.

ส่วนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่อยู่รอบนอกเมือง เป็นสังคมชนบททำหน้าที่ผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงผู้คนในชุมชนเมือง⁶ ขณะที่ฝ่ายปกครองก็มีหน้าที่รวบรวมธัญธางของชุมชนสร้างป้อมปราการคุ้มครองรักษาความปลอดภัยของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย

กระบวนการสร้างบ้านแปลงเมืองด้วยการทำป่าให้เป็นนาของชาวสยามในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย เมื่อมาสัมพันธ์กับการกัลปนาหรือกัลปนาโกฎฐาบุญ ซึ่งก่อให้เกิดชุมชนติดที่ถาวร⁷ เอื้อต่อการขยายพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรมให้ขยายกว้างขวางรอบๆ พุทธสถานนั้น การกัลปนาและกระบวนการสร้างบ้านแปลงเมืองจึงเป็นวิธีทางที่กระทำควบคู่กัน พุทธศาสนาแบบลังกามีความสำคัญนับตั้งแต่สถาปนาอาณาจักร และช่วยทำให้คนที่มีความแตกต่างหลายเผ่าพันธุ์ แต่ชาวสยามก็อาศัยคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเกิดความร่วมมือร่วมแรงขยายพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม การกัลปนาเริ่มต้นจากผู้ปกครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย จนเป็นแบบอย่างไปสู่ขุนนางและประชาชนเพื่อมุ่งอานิสงฆ์และผลบุญที่ได้รับยิ่งทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนอันเป็นผลมาจากกัลปนาและการส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

การบุกเบิกทำป่าให้กลายเป็นนา โดยจัดระบบชลประทานแบบเหมืองฝายรองรับการขยายตัวของชุมชนที่อยู่รายรอบพุทธสถาน สร้างระบบการผลิตขึ้นหล่อเลี้ยงชุมชนแห่งใหม่ดังเช่น ศิลาจารึกวัดสรศักดิ์ กล่าวว่า

“จึงพระมหาเถรขอณาไว้กับอารามโดยศรัทธาพบพิตร
จึงพ่อยุ่หัวเจ้า ๘ มีพระศาสนา ๘ ให้นาไว้กับอาราม
400 ไร่ แม้อยู่หัวเจ้า ๘ ไร่นา 335 ไร่ นี่เป็นนา
แจกนายสรศักดิ์ ขอป่าสร้างเป็นนา แก่พ่อยุ่หัวเจ้า
ในตำบลบ้านสุกพอมน้อย ท่านมีพระศาสนา ๘ ไร่ให้
ชักป่าให้บรรจบนานั้น ให้เป็นพันไร่ไว้กับอาราม”⁸

การสร้างวัดจึงเกี่ยวข้องกับการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความมั่นคง ชุมชนโดยรอบวัดจะมีความสามารถเลี้ยงตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาฝ่ายบ้านเมือง โดยมีที่ดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

⁶ ชิดา สาระยา, “ธรรมราชาสมัยสุโขทัย” ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ , หน้า 27.

⁷ ชิดา สาระยา, อารยธรรมไทย (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2539), หน้า 373.

⁸ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 132-133.

การกัลปนาที่มีการอุทิศคนให้กับศาสนสถานเพื่อจะได้มีแรงงานทำให้เกิดชุมชนใหม่
ในพื้นที่ป่าได้มีการขยายชุมชนเมืองออกไป ศิลาจารึกวัดป่าแดงกล่าวถึง

“.....ศักราชได้ 721 ในปีกุน เมื่อนั้นพระมหากัลยาณเถร....
พระมหาเถรใน.....มหาธรรมราชาผู้บุิให้อาราม.....สร้าง....
กฐิให้มหาเถรอยู่ เมื่อท่านมานบ.....มหาธาตุในศรีสังขาลัย
ก็ในปีเดียนั้นแล.....ให้กระทำวัดในป่าแดงให้ท่านอยู่
ก็ในปีเดียนั้นแลมหาธรรมราชาผู้บุิเอาพลไปในเมืองแพล
อยู่ได้เจ็ดเดือน.....จากแพลแล้วให้เอาคนสิบห้าเรือน.....
วัดป่าแดงนี้จึงอารามนามหากัลยาณเถรมา.....”⁹

การถวายแรงงานผู้คนให้กับวัดถึงสิบห้าเรือนย่อมทำให้ชุมชนอรัญญิกของเมือง
ศรีสังขาลัยขยายใหญ่มากขึ้นกว่าเมื่อครั้งที่พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐานพุทธศาสนาแบบ
ลังกาที่มาจากเมืองนครศรีธรรมราช ในการสร้างวัดในชุมชนเมืองศรีสังขาลัยมีข้อจำกัดเกี่ยวกับ
พื้นที่อยู่บ้าง แต่วัดจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นก็จะมีรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งก็ยังคงความ
สัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับเมืองสุโขทัยเช่นเดิม

การสร้างวัดจำนวนมาก และการกัลปนาที่ดินให้กับวัดได้สร้างศูนย์กลางคติความเชื่อ
พุทธศาสนาแบบลังกาให้กับชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และชุมชนใกล้เคียง

“ไซแต่สมเด็จพระราชเทวีสร้างอโศการามอันเดียนี ทั้ง
ทักษิณาราม เสด็จแม่อยู่หัวก็สร้างแกมหาวันรัตนเถร
แล้วท่านประดิษฐานาร้อยหนึ่งเป็นข้าวสิบเกวีย (น)
ไพร่สิบเรือนแต่งพยาบาลวัดนั้น ทั้งลังการามก็แล้ว
คำนับกับทั้งบูรพารามก็แล้ว สัมฤทธิ์ทั้งศีลวิสุทธาวาส...”¹⁰

หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏคือ วัดอโศการาม วัดทักษิณาราม วัดลังการาม และ
วัดบูรพาราม ล้วนเป็นวัดขนาดใหญ่ที่ได้รับการกัลปนาที่ดินและผู้คนในชุมชนภายนอกเมือง
สุโขทัยด้านตะวันออกจนถึงด้านใต้ของเมือง

“.....บุญที่อ้ายท่านพระศรีราชโอรส เจ้าเมืองสุโขทัยนี้
.....คำเย็บลุงขุน หากรงไซให้นายผู้หนึ่งชื่ออ้ายอินท์

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 294.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323.

.....ญชระพระพุทธรูป สรูป เจดีย์ ทั้งพระพิหารครึ่ง
ตั้งคนแต่งพยาบาลสิบเรือน แต่งกวาดวัดปิด....ค่า
 ทุกเข้าให้คนแต่งส่งข้าวพระเรือนหนึ่ง ต่างคนจึง...ป่า
 นางค่ากระทำพระพิหารในปิยะมมมหาศักราชได้ 1301”¹¹

การสร้างพุทธสถานจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะชนชั้นสูง แต่ได้แพร่หลายสู่ประชาชน
 ทั่วไป การให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนา ด้วยการอุทิศแรงงานคน ที่ดิน พืชผลต่าง ๆ และ
 สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์ที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น จีวร บาตร
 พัดสวดธรรม เป็นต้น การอุทิศทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนภาณีอากร ศิลาจารึกวัด
 สรศักดิ์ระบุว่า

“.....พระมหาเถร ๘ แต่งนาไว้กับมหาเจดีย์ 40 บ้าน
 (ดีไว้) นากับพระวิหาร 140 อยู่บ้านไผ่ล้อม และบ้าน
 หอดนาจันทน์ อยู่บ้านสุกพอมน้อย 200 บ้าน ว่างัด
 20 บ้านป่าขาม 20 บ้านตาลโจะ 20 บ้านหนองบัวหลวง
 40 นากับหอ พระอยู่หนองยางน้อย 70 หัวฝ่ายสองววย
 25 นาสงฆ์ 350 อยู่ไร่ซ้อน 400 บ้าน ละกันน้อย 80
 ละกันหลวง 80 บ้านคง 20 เจ้าสามเถรห้าสัด เจ้าภิกษุ
 สิบสัดอยู่มา นายสรศักดิ์อากรได้สี่ที่ห่มวัดพายัพ 2 ที่
 ที่หนึ่งกับพระเจ้าหย่อนดิน ที่หนึ่งกับพระเจ้าจกรมใน
 จารึก 2 ที่อยู่ห่มอีสานวัดกับพระวิหารทั้งมวลเป็นเบี้ย
 40000”¹²

การกัลปนาอุทิศที่ดิน เงิน ผู้คน และสิ่งของให้กับวัดในพุทธศาสนาเป็นไปตามความ
 เชื่อเพื่อให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว การกัลปนามฤกษ์ก็เป็นอันสงฆ์ของผู้อุทิศถวาย เช่นเดียวกับศิลา
 จารึกวัดบางสนุก ที่บูชาพระรัตนตรัยด้วยการก่อสร้างศาลาเสนาสนะ อุทิศแรงงานคน มอบสัตว์
 ไว้ใช้งานในพุทธสถาน

“นบบาท เบญจางค์ทั้งเวนให้เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา
 สังฆบูชา แล้วจึงยอลงใส่ในอ่าง.....ยามตี วันเมิงเป้า
 เดือน 7 ออก สิบห้า ค่า ปีกัดเม้า และโทะ แต่ก่อนินแลง

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

สืบ.....ทั้งสหายปูน เดือนหนึ่ง แล้วจึงปลุกทั้งศาลาด้วย
และจึงแต่งกระยาทาน.....คนครอกหนึ่งให้ดูพระข้างตัวหนึ่ง
ม้าตัวหนึ่ง วัวตัวหนึ่ง ควายตัวหนึ่ง”¹³

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าการกัลปนาอุทิศ ผู้คน สัตว์ ที่ดิน สิ่งของต่าง ๆ เพื่อเป็น
พุทธบูชา จะระบุไว้อย่างชัดเจนว่าการให้เป็นทรัพย์สินของศาสนสถานถวายให้บุคคลผู้ล่วงลับ
ไปแล้ว ศิลาจารึกวัดอโศการาม กล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์พระอัครมเหสี ของ
พระมหาธรรมราชาที่ 2 ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลไว้ว่า

“ท่านก็ชวยประดิษฐานผู้คนอันแต่งกับปีการพยาบาล
ทั้งหลายห้าสิบเรือน มีประธานคือนายเชียงศรีจันทร์
กับทั้ง (นาสองร้อยล้าน)....ก่อน ชำวี่สิบห้าเกวียน
ทุกรุ่งปี ท่านซื้อสวนทั้งหลายห้าล้าน เป็นอุป
พยัญชนะการโดยประมาณแล้วนั้นแล้ว ห้าสิบบาตร
พาทย์ถ้วนสำหรับกับแดรสังข์ ทั้งกริยาบูชาทั้งหลาย
.....อันว่าผลานิสงส์ดังนี้ สมเด็จพระราชเทวีเจ้า
ท่านสั่งแกลังกัลปนาให้เป็น โกฎฐาสบุญोजनाไป
แต่สมเด็จพระยาพ่อออกแม่อกท่าน อีกสมเด็จพระ
มหาธรรมราชาธิราช พระศรีธรรมราชมารดา ญาติกุล
พานพบสบสัตว์ทั้งหลายจงให้พ้นทุกข์ภัยอันตราย แต่
ให้ได้คู่แก่สุขทุกถ (น) ...”¹⁴

ในการกัลปนามีความมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ในกรณีนี้
อุทิศที่ดินและผู้คนตามกำลังศรัทธา จากหลักฐานที่ปรากฏการอุทิศผู้คนมีตั้งแต่จำนวนหนึ่ง
เรือนจนถึงมากที่สุดคือห้าสิบเรือน ถ้ามีครัวเรือนจำนวนมากก็จะมีการแต่งตั้งหัวหน้าเป็นผู้
ดูแลผู้คน เพื่อช่วยพระภิกษุสงฆ์ปกครองดูแล การถวายผู้คนในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย
เป็นพฤติกรรมบุญที่ปฏิบัตินับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระมเหสี ขุนนาง และประชาชน ทำให้
ผู้มีจิตศรัทธาทุกระดับชั้นสามารถอุทิศผู้คนของตนให้ทำหน้าที่ปรนนิบัติพระภิกษุสงฆ์ และดูแล
รักษาเสนาสนะทั้งหลายที่ได้สร้างขึ้นในวัด การอุทิศแรงงานให้กับวัดที่มีหลักฐานปรากฏ
ต่อเนื่องมานับตั้งแต่การประดิษฐานพุทธศาสนาแบบลังกา การสร้างวัดจึงเป็นการขยายตัวของ
ชุมชนควบคู่ไปกับการขยายตัวทางวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความ

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323-324.

มันคงเป็นปึกแผ่น วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนมีพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรมเป็นหลัก เพื่อรองรับการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน และส่งผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของปริมาณคน ตลอดจนการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม

การจัดระเบียบทางศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมโยงชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย และชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลเข้าด้วยกันเป็นอาณาจักร ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นระยะที่ชุมชนต่าง ๆ ในอาณาจักรสุโขทัยยังมีการนับถือผีที่มีอยู่ในท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ยิ่งทำให้เมืองที่เกิดขึ้นเป็นอิสระจากกันมาก ดังนั้นในระยะเริ่มสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรสุโขทัยโดยพ่อขุนรามคำแหง ทรงเป็นผู้ริเริ่มนับแต่ขึ้นครองราชย์สมบัติ

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย มีผลต่อความมั่นคงของสังคม ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกที่ได้กล่าวถึง “...พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้.....”¹⁵ พ่อขุนรามคำแหงทรงอาราธนาพระสงฆ์เข้ามาภายในเมืองสุโขทัยเพื่ออบรมสั่งสอนศีลธรรมที่ศาลาพระมาตและพุทธศาลา “...ผู้ช่วยมีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ทรงคิดเมื่อพรรษาทุกคน.....”¹⁶ แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาแบบลังกาที่ผู้ปกครองใช้เป็นสื่อสั่งสอนคติความเชื่อให้กับประชาชน ส่งเสริมให้นิยมทำบุญทำทาน มีศีลธรรมอันดีและยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด

ถึงแม้ว่าพ่อขุนรามคำแหงจะมีความสามารถทางทหารและมีกำลังของไพร่พลเพิ่มขึ้นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่มีสิ่งใดที่จะช่วยเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ให้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ การประดิษฐานพุทธศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรสุโขทัยและการส่งเสริมเผยแพร่ทั่วทั้งภายในอาณาจักรและแคว้นแคว้นใกล้เคียง มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างระเบียบทางศาสนากับคติความเชื่ออื่น ๆ ให้เกิดเอกภาพ โดยพยายามนำเอาพุทธศาสนาแบบลังกามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม รวมทั้งบูชาผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง การผสมผสานคติความเชื่อขึ้นในสังคมเป็นสิ่งที่ซับซ้อน แม้บางครั้งจะสังเกตดูตรงกันข้ามและส่งเสริมซึ่งกันและกันเกี่ยวเนื่องกัน¹⁷ ด้วยเหตุนี้ ปราบกฎการณ์ที่เด่นชัดคือ ประเพณีการสร้างพระเจดีย์

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

¹⁷ S.J. Tambiah, Buddhism and Spirit Cults in Northeastern Thailand

เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ¹⁸ ซึ่งเป็นประเพณีนิยมในกลุ่มผู้นับถือพุทธศาสนาแบบลังกา อิทธิพลของคติความเชื่อนี้มีความสำคัญต่อการจัดระเบียบทางศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย การบูชาพระบรมสารีริกธาตุได้แทนที่ความเชื่อดั้งเดิม จนเกิดประเพณีการสร้างวัดมหาธาตุเพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานบริเวณที่เคยเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์หรือตั้งอยู่ใจกลางเมือง จึงมีอำนาจเหนือความเชื่อดั้งเดิม ตลอดจนกฎศัิวัญญาณ เช่น การสร้างอุเทสิกเจดีย์* บนเขาหลวง ซึ่งเป็นภูเขาที่เคยบูชาพระพุทธรูปมาแต่เดิมของเมืองสุโขทัย และการสร้างวัดบนเขาพนมเพลิง เมืองศรีสัชนาลัย (ภาพที่ 32) นอกจากนี้การบูชาพระบรมสารีริกธาตุเท่ากับเป็นการสร้างเสริมอำนาจทางการเมืองที่มีเหนือผืนแผ่นดิน ด้วยคติความเชื่อที่มีต่อพระบรมสารีริกธาตุย่อมมีอำนาจเหนือความเชื่ออื่น ๆ รวมทั้งผีประจำเมือง อำนาจบารมีของพระบรมสารีริกธาตุได้แผ่ขยายไปทั่ว เช่นเดียวกับสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย การเคารพบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จึงไม่เพียงแต่ครอบคลุมอำนาจของคติความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่ยังได้สร้างระเบียบทางจริยธรรมและความเชื่อขึ้นใหม่ในสังคมเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาแบบลังกาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

พุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัยนับตั้งแต่ปี พ.ศ.1902 หลังจากที่พระอโนมทัสสี เถระและพระสุมนเถระกลับมาจากนครพิน ได้เผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกาในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ก่อให้เกิดความตื่นตัวทางการศึกษาพุทธศาสนา และดูแลวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่หย่อนยานพระธรรมวินัย เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเล่าเรียนอักษรวิธีในภาษาบาลี** เน้นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพุทธปรัชญาและพระธรรมวินัย คณะสงฆ์กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับฝ่ายอาณาจักรมาก โดยได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ขุนนาง และประชาชน ทำให้พระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางโลกมากขึ้น อาจเนื่องมาจากคติความเชื่อที่มีการกัลปนา ถวายที่ดิน แร่งงาน ทรัพย์สิน สิ่งของต่าง ๆ ให้กับวัด และอาจเกี่ยวข้องกับอันตรธาน 5 ประการ ที่มีความเชื่อว่าพุทธศาสนาจะเสื่อมลงทุก ๆ พันปี จึงถือว่าพุทธศาสนิกชนจะต้องช่วยกันอุปถัมภ์พุทธศาสนาให้อยู่ครบ 5,000 ปี นอกจากนี้เกี่ยวกับ

¹⁸Walpola Rahula. History of Buddhism in Ceylon. (Colombo : M.D. Gunasena, 1963), p. 58.

*อุเทสิกเจดีย์ หมายถึง พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นพุทธบูชา การสร้างอาจจะไม่อยู่ในรูปแบบพระเจดีย์ทางสถาปัตยกรรม การสร้างวิหาร หรือสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาอื่น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพุทธบูชายอมถือเป็นอุเทสิกเจดีย์ได้

**อักษรวิธีในภาษาบาลี ชาวลังกาถือว่าพระภิกษุในลังกาทวีปออกเสียงภาษาบาลีได้ถูกต้อง ตามที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลอรรถกถาภาษาสืลเป็นภาษาบาลีราวพุทธศตวรรษที่ 9 ในสำนักสงฆ์นิทายมหาวิหาร เมืองอนุราชปุระ

คติความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน หรือการบรรลุถึงความหลุดพ้น พระภิกษุสงฆ์ได้สอนประชาชน ในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยให้เกิดความเชื่อว่าจะต้องอาศัยเวลาที่ยาวนานเพื่อจะสะสม บุญบารมีให้มาก แม้จะไม่ได้หวังถึงนิพพาน แต่ก็ก่อให้เกิดความเชื่อคือ หวังเกิดมาในชาติหน้า ดีกว่าเดิม พิธีกรรมทางพุทธศาสนาจึงเน้นการสะสมบุญ¹⁹ และหวังชาติหน้าที่ดีกว่า ความคิด ในเรื่องการสะสมบุญด้วยการทำบุญ ทำกรรมดี พิธีกรรมเป็นกลวิธีสำคัญที่ใช้ในกระบวนการ สืบทอด ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมิได้มีอยู่ลอย ๆ จะต้องสร้างบุญหรือสะสมบุญด้วยวิธีใบบาตร ทอดกฐิน ฟังเทศน์มหาชาติ เป็นต้น เพื่อจะรับอันสงฆ์เป็นการตอบแทน เช่น ศิลาจารึก บ้านางคำเย็บ กล่าวถึง

“.....บ้านางคำมีใจศรัทธาหนักหนายอศาสนาในพระเป็นเจ้า ทั้งภิกษุสงฆ์ทรงจันทน์แห่งท่านชื่อ เถรธรรมวิสาร์..... สักวันแล้วจึงหาภิกษุสงฆ์เถรานุเถรทั้งเมือง หน้าคนมาไหว วันหนึ่ง ในอวาสองค์จ้งหันดลองโอบทานใครจิวรแลองค์ บริวารถ้วนสรรพ สดับพระธรรมทั้งทสชาติอันไพเราะหนักหนา”²⁰

คณะสงฆ์ที่รับการศึกษามาจากเมืองพิน หรือบุปผวาสีคณะได้บวชแปลงใหม่กับ พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีซึ่งท่านเองก็ได้บวชแปลงในลังกาทวีปด้วยการบวชในอุทกกุชเชป สิม่า* เพื่อทำให้ภิกษุมีความบริสุทธิ์มีความถูกต้องของพิธีการอุปสมบท และมีวัตรปฏิบัติที่ดี งามเป็นที่ยอมรับของประชาชนในการเผยแผ่พุทธศาสนา การสอนสังฆธรรมที่ปรากฏในสาระ ของคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา โดยพระภิกษุเป็นผู้ถ่ายทอดโน้มน้าวจิตใจให้กับ ประชาชนของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย พุทธธรรมกลายเป็นที่ฟังของคนส่วนใหญ่ได้ เข้าใจธรรมชาติของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งรอบตัว รู้จักปรับจิตใจ ปรับตัว ตลอดจนวิธีการ ดำรงชีวิตระหว่างธรรมชาติที่แวดล้อมตัวกับธรรมชาติภายในตนเอง ให้เป็นเรื่องการดำเนินชีวิต ที่เป็นสายกลาง พระสงฆ์ได้ใช้พุทธศาสนาเป็นสื่อสำคัญในการติดต่อกับประชาชนในชุมชน จึง

¹⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 313.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

*อุทกกุชเชปสิม่า หรือนทีสิม่า เป็นการบวชในแพหรือเรือขนานกลางแม่น้ำกัลยาณิ ที่ลังกาทวีป เป็นการกระทำเขตสิม่าที่มีน้ำล้อมรอบ เพราะต้องการให้เป็นเขตสิม่าบริสุทธิ์ในการ ทำสังฆกรรม

มีความสำคัญที่ได้ช่วยให้การปกครองบ้านเมืองมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เชื่อมโยง ให้ประชาชนกับพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น²¹ ดังนั้น การรักษาความบริสุทธิ์ ให้กับพุทธศาสนาจะก่อประโยชน์ให้กับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมด พุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสศรัทธา ได้รับอานิสงส์จากการปฏิบัติศาสนกิจ ตลอดทั้งยังเป็นการธำรงรักษาความมั่นคงของบ้านเมือง และก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองกับพุทธศาสนา

บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พุทธศาสนามีความสำคัญและมีอิทธิพอย่างมาก ต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย การทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนา และสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้ยืนยาวโดยมีพระภิกษุเป็นผู้นำที่มีบทบาทต่อชุมชน ซึ่งสามารถสรุปบทบาทของพระภิกษุได้ดังนี้

พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีมักจะได้รับคำสั่งเสวยกบถยั้งตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหง ทรงอาราธนาปุครุมมาอยู่ที่อรัญญิกด้านตะวันตกของเมืองสุโขทัย “ปุครุนิสัยมุดก”²² เป็นพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ เจริญธรรมในศีลสมาธิ ปัญญา ศิลาจาริกวัดศรีชุมกล่าวว่า “มักจำศีลภาวนายู่กลางป่ากลางดงหลงอดฉันใบพง.....น ลุกวากไม่มีวัตรปฏิบัติดุเยื้องสิงหล”²³ ความศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่มีวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างพระภิกษุสงฆ์ในลังกา ทวีปที่เป็นต้นแบบให้กับพระภิกษุสงฆ์ชาวสุโขทัย

ข้อปฏิบัติของพระภิกษุฝ่ายอรัญญิกที่ประทับจำพรรษาอยู่ป่าเป็นวัตรมีข้อปฏิบัติที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คือ

1. ภิกษุสมาทานอรัญญิกชุกงค์ เมื่อเข้าสู่หมู่สงฆ์ควรรู้จักที่นั่งที่เหมาะสมแก่ตน เพราะเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น
2. ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกชุกงค์ ไม่ควรเข้าหมู่บ้านให้เข้านัก และไม่ควรถูกให้สายนัก
3. ก่อนฉันภัตตาหาร และหลังภัตตาหาร ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกชุกงค์ไม่ควรเข้าไปในครอบครัวต่าง ๆ เพื่อการเที่ยวเล่น เพราะเป็นการไม่เหมาะสม
4. ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกชุกงค์ไม่ควรเป็นผู้คะนองวาจาเพราะเป็นการปล่อยสติประมาท

²¹ ประทีป ชุมพล (บรรณาธิการ), รายงานการสัมมนาสังคโลกไต้อ่าวไทยกับการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมไทยสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2519), หน้า 13-14.

²² กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 13.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

5. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ไม่ควรพูดมาก ปากร้าย เพื่อเจ้า
6. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ ควรเป็นผู้ว่าง่าย มีกัลยาณมิตร
7. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย
8. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
9. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้ตื่นตัวประกอบความเพียรอยู่เนื่อง ๆ

อย่างต่อเนื่อง

10. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้ไม่เกียจคร้านปรารภความเพียร
11. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้มีสติตั้งมั่น
12. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงเป็นผู้มีปัญญา
13. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงทำความเพียร เพ่งพินิจพิจารณาในอภิธรรม

และอภิวินัย

14. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์ พึงทำความเพียรในวิโมกข์อันละเอียดคือ
อรูปสมาบัติที่ล่วงสมาบัติ

15. ภิกษุผู้สมทานอรัญญิกชดงค์พึงทำความเพียรในธรรมะเครื่องหลุดพ้นขั้นสูง²⁴

ข้อปฏิบัติเหล่านี้ส่งเสริมให้ภิกษุอยู่ในป่าอย่างมีสันติสุข คติความเชื่อนี้สืบทอดมาจนถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงโปรดให้อารยนา พระสังฆราชจากนครพินนาสู่อาณาจักรสุโขทัย ทรงสร้างวัดป่ามะม่วงถวายเป็นที่จำพรรษาใกล้กับประตูเมืองด้านทิศตะวันตก ก็คือการขยายชุมชนของคณะสงฆ์อรัญวาสีเข้ามาใกล้ชุมชนเมืองสุโขทัย เช่นเดียวกับที่เมืองศรีสัชนาลัยที่ได้สร้างวัดกัลยาवास หรือวัดป่าแดงให้กับพระอโณมทัสสี ก็คือ การขยายชุมชนคณะสงฆ์ ฝ่ายอรัญญวาสีเช่นเดียวกัน

ด้วยความรู้และวัตรปฏิบัติของพระภิกษุจากลังกาทวีปเป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชนชาวเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ดังเช่นท่านพนมโสดำออกบวชถวายเป็นพระราชกุศล “ถัดนั้นมหาเทวีสวรรคลาไลไปโสด พนมเข้าบวชในสำนักมหาเถรอนุราช อันลูกแต่สิงหลมา”²⁵ การบวชกับคณะสงฆ์ที่มาจากลังกาทวีป ถือเป็น การสืบต่อพระศาสนาอันบริสุทธิ์และยังเป็นการสร้างบุญที่ได้อันสูงส่งมาก ตามแบบอย่างพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงออกผนวช

²⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 : (พระนคร: กรมการศาสนาจัดพิมพ์, 2514), หน้า 191.

²⁵ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 116.

“พระมหาเถรผู้ทรงไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป ประจำอยู่...สีโหล โดยทิศทักษิณของป่ามะม่วง (เขียน) พระคาถาไว้สรรเสริญพระเกียรติยศทั้งปวง ในอันเสด็จทรงผนวช...”²⁶ การบวชและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้เป็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์ ในหมู่ผู้นำชาวสยามที่มีการแข่งขันอำนาจระหว่างอาณาจักร

ความสำคัญของพุทธศาสนาแบบลังกา ผ่านการสื่อสารโดยพระภิกษุสงฆ์ ทั้งที่ไปศึกษายังลังกาทวีปโดยตรงหรือที่ผ่านการศึกษาก่อนที่สำนักสงฆ์ที่เป็นครูสังกาศเช่นเดียวกัน จึงทำให้เกิดความเชื่อที่จำลองโลกพุทธศาสนาแบบลังกา มาไว้ในอาณาจักรสุโขทัย เช่น การพิมพ์รอยพระบาทมาประดิษฐานไว้ถึง 4 แห่ง จึงเท่ากับประกาศดินแดนของอาณาจักรสุโขทัย เจกเช่นลังกาทวีปที่เป็นศูนย์กลางที่สืบทอดพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์เปรียบได้กับพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมา เขาสุมนกูฏจึงเป็นสถานที่ยืนยันในการตั้งชื่อให้พ้องกับที่ลังกาทวีป ด้วยความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเป็นการสื่อสารผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ให้รวมตัวเป็นพวกเดียวกัน นอกเหนือไปจากความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานในสังคมเกษตรกรรมที่ยังคงมีการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ขาดแคลนหรือจำเป็นในแต่ละชุมชน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ในสังคม

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 ในรัชสมัยของพ่อขุนศรีนาวนำถุมครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย จนกระทั่งสิ้นสุดอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมปาล) ราว พ.ศ. 1981 มีภิกษุและคณะสงฆ์ที่สำคัญคือ

1. คณะสงฆ์พื้นเมือง เป็นคณะสงฆ์ดั้งเดิมในอาณาจักรสุโขทัยนับตั้งแต่พ่อขุนศรีนาวนำถุม ประดิษฐานพระมหาธาตุริมฝั่งน้ำ พุทธศาสนาได้รับการสืบทอดมาจากวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดี คณะสงฆ์พื้นเมืองนี้สันนิษฐานว่าคงจะปะปนกับพระหรือนักบวชที่นับถือพุทธศาสนาหายานที่มีผู้นับถือตามคตินิยมวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรที่ยังคงมีการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ภายในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทบาทสำคัญทางสังคมและการเมือง แต่ผู้นำชาวสยามก็ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริม
2. คณะสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราช เป็นคณะสงฆ์ที่รับอิทธิพลการศึกษาของพุทธศาสนาแบบลังกา ถือเป็นคณะสงฆ์กลุ่มแรกที่มีคติความเชื่อโดยยึดถือลังกาเป็นครู และแบบแผนตามคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่เคร่งครัดได้รับการส่งเสริมจากพ่อขุนรามคำแหงเผยแพร่หลักการและแนวปฏิบัติของตนออกไปอย่างกว้างขวาง มีลักษณะเป็นการฟื้นฟูพุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย ให้มีความบริสุทธิ์เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานความขัดแย้งกับคณะสงฆ์พื้นเมืองดั้งเดิมแต่อย่างใด แต่อาจจะส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนาหายานและนักบวชในศาสนาอื่นเนื่องจากพบหลักฐาน

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 241.

การแปลงศาสนสถานให้มาเป็นศาสนสถานตามคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาในรัชกาลต่อ ๆ มา

3. สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดีศรีรัตนลังกาภิรมยาธิบดีเป็นเจ้า เป็นพระภิกษุชาวสุโขทัยรูปแรกที่เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาทวีปโดยตรง ได้รับอิทธิพลคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา โดยเฉพาะความรู้ความสามารถในพระไตรปิฎก วัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดตามพระธรรมวินัย และการสวดตามอักขระบาลีในแบบอย่างพระภิกษุในลังกาทวีปปฏิบัติ การกลับคืนสู่อาณาจักรสุโขทัยเพื่อเผยแพร่พุทธศาสนาตามแบบแผนที่ได้ศึกษามาจากลังกาทวีปโดยตรง แม้ว่าจะเป็นพระภิกษุที่มีเชื้อสายราชตระกูลเดิมที่เคยปกครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย แต่ก็มิใช่ดงำกัถ์ที่การส่งเสริมสนับสนุนคณะสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ได้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นทั่วไปในชุมชนต่าง ๆ พระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิบดี จึงได้รับการยกย่องให้มีสมณศักดิ์และสามารถเผยแพร่คติความเชื่อที่ตนได้ศึกษามาตามสมควร

4. คณะสงฆ์รามัญเมืองพิน คณะสงฆ์กลุ่มนี้ได้ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาทวีปในปี พ.ศ. 1874 ได้บวชแปลงศึกษาที่สำนักมหาวิหารวัดอุทุมพรศิริ กลับมาตั้งวัดขึ้นในป่านอกเมืองพิน พระอโณมทัสสีเถระ และพระสุนนเถระ พระสงฆ์ชาวเมืองสุโขทัยได้บวชศึกษากับคณะสงฆ์รามัญต่อมามีชื่อเรียกตามที่สำนักมหาวิหารวัดอุทุมพรศิริตั้งให้ว่า “บุปผวาสีคณะ” เป็นคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่ยึดมั่นในการบำเพ็ญภาวนาแสวงหาความสงบ นิยมรุดงค์ตามป่า มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยมุ่งที่จะศึกษาพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งเพื่อให้บรรลุถึงโสดาปัตติผล ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาแล้วว่า

“.....อันว่าศาสนานี้มี 3 คือ ปรียัตติศาสนา 1 ปฏิบัติศาสนา 1 อธิคมศาสนา 1 ปรียัตติศาสนานั้น ได้แก่ บาลีธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งมวลกับทั้งอรรถกถา อันกุลบุตรทั้งหลายนั้นฟังเล่าเรียนเอา ปฏิบัติศาสนานั้น ได้แก่ การกระทำแห่งกุลบุตรทั้งหลายนั้น และอธิคมศาสนาพระพุทธเจ้าแห่งเราที่ตั้งอยู่ในกุลบุตรทั้งหลาย ๆ ได้รับเรียนเอา ฟังเอา รู้แล้ว และกระทำตามทุกอันนั้น และแม้ผู้เรียนเอา ฟังเอา และบ่งกระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่าศาสนาปีได้ตั้งอยู่ในบุคคณนั้นแล....”²⁷

²⁷ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 223.

แสดงให้เห็นว่าคณะสงฆ์รามัญหรือบุปผวาสีคณะนี้ได้เน้นถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับ ปรียัติธรรม ปฏิบัติธรรมและปฏิเวธ เน้นหนักในอุดมการณ์สูงสุดของพุทธศาสนาเถรวาทคือ การหลุดพ้นบรรลุนิพพาน สำเร็จเป็นอริยบุคคลตามหลักพุทธปรัชญา คือแก่นแท้ของคติความเชื่อที่พระภิกษุในลังกาทวีปเป็นผู้สืบทอดและเผยแพร่ให้กับพระภิกษุรามัญจนกระทั่งพระภิกษุชาวเมืองสุโขทัยเป็นผู้นำมาเผยแพร่ในอาณาจักรสุโขทัย

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่การยอมรับพุทธศาสนาแบบลังกาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จนถึงการสิ้นสุดอำนาจการปกครองอาณาจักรในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ก่อให้เกิดคติความเชื่อพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมต่าง ๆ และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รวมทั้งพุทธศาสนamahayan มีการผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตประชาชน แต่ให้การอุปถัมภ์เผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกาเป็นหลัก ดังกรณีควรให้ความสำคัญในการอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม และการดำเนินนโยบายอุปถัมภ์พุทธศาสนาทุก ๆ ด้านของสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นระยะเวลาที่มีการตื่นตัวแข่งขันในด้านการทำนุบำรุงพุทธศาสนากับอาณาจักรใกล้เคียง โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เป็นช่วงที่ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาอย่างเด่นชัดที่สุด ชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ได้กลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในดินแดนสยามประเทศ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความคิด ความเชื่อทางศาสนาและการจัดระเบียบทางสังคม

แนวคิดวรรณกรรมไตรภูมิ เป็นภาพทัศน์ของโลกและจักรวาลที่วิวัฒน์พัฒนาใน คัมภีร์บาลีของพุทธศาสนาเถรวาท แสดงภพภูมิและชีวิตความเป็นอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งใน กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ²⁸ สารในไตรภูมิภคจะแสดงให้เห็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเสวยสุข ทุกข์ในภพภูมิที่แตกต่างกันโดยมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด แนวคิดของไตรภูมิที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงนิพนธ์ขึ้นในระหว่างทรงครองเมืองศรีสัชนาลัยในปี พ.ศ. 1888 เกิดจากความพยายามในการวางระเบียบ จัดระบบให้กับความคิดความเชื่อเดิม ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติพื้นฐานของระบบความคิดเดิมและการจัดระเบียบให้มาสัมพันธ์กับโลกสามตามแบบของพุทธศาสนา²⁹ สารหลักของไตรภูมิมีอิทธิพลต่อแนวทางการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ของผู้คนในสังคมขณะนั้นที่เน้นย้ำให้เป็นบรรทัดฐานของการสร้างศีลธรรมในสังคมรูปแบบต่าง ๆ

ความคิดเกี่ยวกับไตรภูมินั้นแพร่หลายอยู่ทั่วไป ทั้งในชุมชนระดับท้องถิ่นและชุมชนเมือง การจารไตรภูมิ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดระบบความคิดเพื่อวางแบบแผน การเรียนรู้ และจริยธรรมให้กับสังคม เป็นการปรับความคิดความเชื่อและการปฏิบัติตัวในสังคมให้สอดคล้องกันกับคติความเชื่อเดิมภายในชุมชน ในการสร้างความรับรู้ให้แก่สังคม จำเป็นต้องอาศัยวัดที่อยู่ภายในชุมชน เพื่อให้การเผยแพร่งกระจายไปสู่ชุมชน ด้วยการเทศนาธรรมเรื่องชาดกต่าง ๆ ต้องทำควบคู่ไปกับการจัดงานประเพณีและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

ความเชื่อที่สัมพันธ์กับคติทางศาสนา ที่ปรากฏในไตรภูมิ คือความเชื่อเรื่องบุญบาป กรรมดี กรรมชั่ว เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง ผลของการทำบุญจะได้ไปเกิดในสุคติภูมิ ผลของการทำบาปจะต้องไปเกิดในอบายภูมิต้องทนทุกข์ทรมาน คำสอนในไตรภูมิมีความมุ่งหมายให้คนในสังคมเกรงกลัวการกระทำบาป มุ่งมั่นทำแต่ความดีเพื่อความสงบสุขในสังคม เป็นผลดีต่อการปกครองชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

จากการศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาของอาณาจักรสุโขทัย พบว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน พุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ที่ขยายออกไปให้เข้ามารวมกันเป็นอาณาจักร พุทธศาสนาแบบลังกาได้

²⁸ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, หน้า 24.

²⁹ ธิดา สาระยา, “ไตรภูมิกับการจัดระเบียบความคิดในประวัติศาสตร์สังคมไทย,” ศิลปวัฒนธรรม 6 (ธันวาคม 2527): 94.

มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมอำนาจและความชอบธรรมทางการปกครองของชนชั้นปกครอง ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรือง และการเป็น ศูนย์กลางแห่งอำนาจการปกครอง

ดังนั้น กษัตริย์ทั้งหลายในราชวงศ์พระร่วงมีความศรัทธาเลื่อมใสต่อพุทธศาสนาเป็น อย่างมาก จึงทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบลังกาให้แพร่หลายจนกลายเป็นหลักที่จะเชื่อมโยง ชุมชนต่าง ๆ ของเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยเข้าด้วยกัน ในช่วงเริ่มต้นของการสร้างบ้านแปลง เมืองจนขยายเป็นอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสถาปนาพระบรมสารีริกธาตุตามเมืองสำคัญ ต่าง ๆ ของอาณาจักรสุโขทัย ทำให้เกิดระเบียบทางศาสนาที่จะเชื่อมโยงเมือง ภายใต้คติความ เชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรที่อยู่ใกล้เคียง ตลอดจน บ้านเมืองขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ได้มีความพยายามที่จะรักษาความมั่นคงของอาณาจักร ด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะบทบาทในการยอมรับพุทธศาสนาแบบลังกามาเป็นหลักของ อาณาจักร การส่งเสริมพุทธศาสนาให้แพร่หลายโดยการสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เผยแพร่ธรรมะไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางย่อมหมายถึง การสร้างวัฒนธรรมพุทธศาสนาเป็น พื้นฐานจริยธรรม และคุณธรรมของประชาชนในชุมชนโดยเฉพาะที่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย เป็นการแสดงออกเพื่อรวมเอาจิตสำนึกของประชาชนให้เป็นเอกภาพ เป็นแบบอย่างให้ บ้านเมืองภายในอาณาจักรและแคว้นแคว้นที่อาณาจักรสุโขทัยได้มีความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา และวัฒนธรรมดังเช่น บทบาทพระมหากษัตริย์ที่ 1 (ลิไทย) ในฐานะ “ธรรมราชา” ได้แสดงให้เห็นถึงผู้ปกครองอาณาจักรได้ใช้พุทธศาสนาแบบลังกาสนับสนุนความมั่นคงภายในชุมชนและ อาณาจักร

อาณาจักรต่าง ๆ ในดินแดนสยามประเทศได้พัฒนาศูนย์กลางของอำนาจทางการ เมืองขึ้น เช่น อาณาจักรล้านนา อาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรสุโขทัย ล้วนแต่เป็นอาณาจักรที่ เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาแบบลังกา มีความพยายามในการแย่งชิงความเป็นใหญ่ใน การปกครองชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ พร้อมกับการแข่งขันเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา บัณฑิต สำคัญที่ทำให้อาณาจักรต่าง ๆ แข่งขันกันอุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบลังกา แนวความคิดเกี่ยวกับ จักรพรรดิราช ธรรมราชา และการสร้างสมบุญบารมีให้สถาบันกษัตริย์ ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูป มอที่ดิน คน ตลอดจนสิ่งของต่าง ๆ ถวายให้แก่วัด และ สนับสนุนให้พระสงฆ์ศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา บทบาทของพระมหากษัตริย์ ในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา จะเห็นได้จากการยกย่องพระนามของกษัตริย์เป็น “ธรรมราชา” โดยเฉพาะกษัตริย์อาณาจักรสุโขทัยนับตั้งแต่รัชกาลพระมหากษัตริย์ที่ 1 (ลิไทย) จนกระทั่ง ถึงรัชกาลพระมหากษัตริย์ที่ 4 (บรมपाल)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 การขยายอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และอาณาจักรล้านนา รวมทั้งการแข่งขันการสร้างความสำเร็จทางศาสนา ได้ส่งผลกระทบต่อ การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนาภายในอาณาจักรสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับเอาพุทธศาสนาแบบลังกาในช่วงต่าง ๆ เข้ามาในอาณาจักรเป็นช่วงที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่มีการแข่งขันอำนาจทางการเมือง และความเจริญทางด้านศาสนา อาณาจักรสุโขทัยพยายามที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางด้านพุทธศาสนา

การบูรณาการคติความเชื่อทางพุทธศาสนา

พุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย จากการศึกษาพัฒนาการในตอนต้น ย่อมชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกามีบทบาทอย่างมากในสยามประเทศ แนวความคิดพุทธศาสนาแบบลังกาเริ่มต้นที่เมืองนครศรีธรรมราชได้รับการเผยแพร่เข้าสู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย และหยั่งลึกลงไปในชุมชนเมืองทั้งสองก่อนที่จะแพร่หลายไปสู่เมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรสุโขทัยอย่างกว้างขวาง ลักษณะของพุทธศาสนาแบบลังกาภายในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ได้ปรากฏอย่างชัดเจนทั้งแนวความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคม ที่ยึดถือคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเป็นหลัก ยอมรับลังกาทวีปเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ศูนย์กลางของพุทธศาสนาในขณะนั้น อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยก็มิได้มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาตามแบบดั้งเดิมของลังกา แต่เกิดเป็นการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อพื้นบ้านพื้นเมืองในท้องถิ่นกับคติความเชื่อพุทธศาสนาในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาถึงลักษณะพุทธศาสนาที่ได้รับแบบอย่างมาจากลังกาได้ต่อไปนี้

ลักษณะที่ได้รับแบบอย่างจากลังกา

พระภิกษุสงฆ์ในสมัยสุโขทัยได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางพุทธศาสนา ทั้งในส่วนปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรมตามแบบอย่างพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีป ตลอดจนเผยแพร่พุทธธรรมสู่วิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ได้ทำให้เกิดแนวปฏิบัติกระทำสืบเนื่องกันมากลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ดังเช่น การโอยทาน กรานกฐิน พิธีตามประทีป (ภาพที่ 33)

พิธีตามประทีป คือการจุดประทีปจำนวนมากเป็นทิวแถวตามบริเวณวัดเพื่อให้พุทธศาสนิกชนมาประกอบพิธีบูชา เช่น การเวียนรอบองค์พระเจดีย์สามรอบ พร้อมกับถวายเครื่องสักการบูชา

พิธีอาสนบูชา เป็นต้น แนวความคิดที่พระภิกษุสงฆ์จากลังกาทวีปถ่ายทอดสู่พระภิกษุสงฆ์ในสมัยสุโขทัย ได้ปลูกฝังเป็นจารีตประเพณีที่กำหนดการประพฤติปฏิบัติของบุคคลในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย พุทธศาสนาแบบลังกาจึงไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมและคติความเชื่อเท่านั้น แต่ได้ถูกหล่อหลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกันกับวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรม

นับตั้งแต่การยอมรับพุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรสุโขทัย พระภิกษุสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำของชุมชนและสังคม โดยยึดถือลังกาทวีปเป็นแม่แบบแห่งความถูกต้องที่สืบทอดพุทธศาสนาจากชมพูทวีป แม้กระทั่งเครื่องแต่งกายของพระสงฆ์คือไตรจีวรที่ประกอบด้วย สบง (ผ้านุ่ง) จีวร (ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าซ้อนนอก หรือ ผ้าพาด) โดยมี “รัดประคด” หรือผ้าคาดเอว เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เครื่องแต่งกายของพระภิกษุสงฆ์ก็ได้รับแบบอย่างจากพระภิกษุสงฆ์ลังกาทวีป อีกทั้งสมณบริวารที่สำคัญของพระภิกษุสงฆ์คือ ตาลปัตร³⁰ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานความเห็น ว่า ความคิดในการที่พระสงฆ์ถือตาลปัตรมาจากลังกาทวีป ปรากฏเรื่องราวในพุทธประวัติที่มีพระพุทธรักษาจารย์ เขียนเรื่องปฐมสมโพธิขึ้นในลังกาทวีป³⁰ ตาลปัตรนำมาเป็นเครื่องใช้ของพระสงฆ์ โดยเฉพาะการแสดงธรรม ตลอดจนพิธีสวดต่าง ๆ

ในพิธีสวดที่ได้รับอิทธิพลจากลังกาทวีปโดยตรง คือ พิธีสวดพระปริตร³¹ โดยจุดมุ่งหมายการสวดพระปริตรเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น การขับไล่ภูตผีปิศาจ โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนใช้สำหรับงานมงคล คณะสงฆ์ในลังกาทวีปมีพระเรวัตตเถระเป็นประธานรวบรวมบทสวดพระปริตรมาเรียบเรียงเป็นคัมภีร์ชื่อว่า “คัมภีร์จตุภาณวาร” ได้มีการ

พิธีอาสนบูชา คือ การนำเอาดอกไม้มาถวายเป็นเครื่องสักการบูชาของค์พระเจดีย์ โดยไปกองให้เต็มแทนบูชา หรือเอาไปวางสุมไว้บนชั้นพระเจดีย์จนเต็มองค์ กิ่งตัวอย่างแทนวางบูชาดอกไม้ที่ฐานเจดีย์ประธานวัดชุมชนเมืองศรีสัชนาลัย

ตาลปัตร คือ พัดที่ทำด้วยใบตาลภาษาบาลีเรียกว่า “วิชนี” มีเรื่องราวปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ตาลปัตรเป็นสมณบริวารอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ถือตาลปัตรไปแสดงธรรมในที่ต่าง ๆ

³⁰ ฦกรูภัทร จันทวิช, ตาลปัตรพัดยศ ศิลปนาฏนาฏนวัตถ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชิ่ง, 2538), หน้า 11.

³¹ คำว่า “ปริตต” แปลว่าคุ้มครอง การสวดพระปริตรเป็นประเพณีที่พระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปริเริ่มขึ้นประมาณ พ.ศ.900 ในรัชสมัยของพระเจ้าอุปติสสะ แห่งกรุงอนุราชปุระดูรายละเอียดยเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระปริตร (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472)

รวบรวมพระพุทธรูปต่าง ๆ ในขณะนั้น พระปริตรต่าง ๆ มี 22 เรื่อง จัดเป็น 4 ภาค ในพิธีการสวดพระปริตรจะมีคณะสงฆ์ผลัดการสวดคราวละ 4 รูป และอาจจะมีพระเถระผู้เชี่ยวชาญนั่งกำกับอีก 1 รูป พระอโนมัทสเถระ³¹ ได้แต่งคัมภีร์ชื่อ “สารัตถสมุจจัย” เป็นคัมภีร์จำนวนหนังสือถึง 13 ผูกโบราณ จัดเป็นอรรถกถาอธิบายคัมภีร์จันฎากวาร ดังนั้น ในพิธีสวดได้เลือกบทสวดบางบทจากคัมภีร์ภาณวารและบทสวดอื่น ๆ มาจัดเป็นแบบแผน การสวดพระปริตรในโอกาสต่าง ๆ³¹ พระสงฆ์ในลังกาทวีปได้อาศัยคัมภีร์ภาณวารเป็นตำราสำหรับท่องสวดมนต์ในการสวดมนต์เพื่ออาราธนาพระปริตรยังมีคัมภีร์ราชปริตร ซึ่งมี 2 ชุด คือ ชุดสัตตปริตร และชุดทวารสปริตร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า “ราชปริตร เป็นนามเรียกตามภาษาบาลีเกิดขึ้นภายหลังการแต่งคัมภีร์สารัตถสมุจจัย ดังนั้น ก่อนสวดพระปริตรจึงเริ่มบทสวดมนต์ด้วยการชุมนุมเทวดา สำหรับราชปริตร 7 ด้านาน และราชปริตร 12 ด้านาน” และได้แต่งบทซัดด้านานเป็นบทนำแต่ละบทสวดหรือแต่ละพระสูตรคั้น หรือเป็นบทซัดด้านานเป็นตอน ๆ ไป”³² โดยพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นประธานนำสวดมนต์เป็นผู้ซัดด้านาน นิยมให้มีการเลือกบทสวดหรือพระสูตรในคัมภีร์ภาณวารมาสวด ตามอย่างการสวดพระปริตร แบบสวดช่วงของลังกา มีกิจกรรมการแสดงธรรมให้กับประชาชนในวันพระ เพื่อการฟังสวดและเทศนาธรรมขึ้นภายในวัด ซึ่งมีเป็นจำนวนมากในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย

ลักษณะโครงสร้างทางความคิดของพระภิกษุสงฆ์และประชาชนในอาณาจักรสุโขทัย มีอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาแบบลังกา ได้สะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในหลักฐานศิลาจารึกจำนวนมาก ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับเรื่องราวทางพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์และประชาชนมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอันตรธาน 5 เป็นอย่างมาก โดยเริ่มต้นจากมหายุคอันเป็นยุคทองของพุทธศาสนา ต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ เกิดความเสื่อมทั้งในด้านศีลธรรมรวมทั้งพุทธศาสนา ดังเช่นข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกนครชุมที่กล่าวถึงความเสื่อมของพระภิกษุสงฆ์ ความว่า “อันว่าฝูงซีกทรงผ้าจีวรหามีได้เลย เเท่ายังมีผ้าเหลือง

พงศาวดารลังการะบุว่า พระอโนมัทสเถระเป็นพระมหาเถระในรัชกาลของพระเจ้าปดุงคิดปรากฏมหาสุเวยราชย์ในราวปี พ.ศ.1809

³¹ Lily de Siva, *Paritta : The Buddhist Ceremony for Peace and Prosperity in Sri Lanka* (Colombo : The Department of Government Printing, 1981), pp.3-6.

“คัมภีร์สัตตปริตร และทวารสปริตร เป็นการประมวลพิธีการสวดที่พัฒนาขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยยึดคัมภีร์ภาณวารเป็นหลัก โดยตัดทอนจาก 24 พระสูตร เหลือเพียง 7 สูตร หรือ 7 ด้านาน และ 12 สูตร หรือ 12 ด้านาน

³² สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, *ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง*, หน้า 199.

น้อยเหน็บไขหู แลรู้จักศาสนาพระเป็นเจ้า”³³ เข้าสู่ลัทธิคณินเป็นยุคแห่งความเสื่อมโทรมของสังคม³⁴ การถ่ายทอดความเชื่อเข้าสู่ชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ที่กำลังดำเนินอยู่ในยุคของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพัฒนาการของโลกอยู่เฉพาะในโลกของพุทธศาสนา จนกว่าจะมีพระศรีอาริยมมาตรัยอุบัติขึ้นในอนาคต

ด้วยทัศนะของพระภิกษุสงฆ์ในเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากลังกาทวีป ที่เชื่อว่าลังกาทวีปเป็นดินแดนพุทธศาสนาที่ถ่ายทอดแบบอย่างของอดีตที่ถูกต้อง ทำให้แนวความคิดตามแบบลังกาได้ปรากฏในเรื่องประวัติการทำสังคายนาพระไตรปิฎกให้บริบูรณ์ นับตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ถูกจารในศิลาจารึกว่า

“นับแต่ปีปริณิพพานล่วงแล้วได้ 218 ปี.....พระเจ้าอโศก
ได้ผ่านสมบัติ.....พระเถระชื่อว่า.....พร้อมด้วย
พระอรหันต์ 1000.....พระเจ้าเทวานัมปิยติส.....
พระโมคคัลลิตตเถระ.....อันเป็นสังฆวิหาริกแห่งตน”³⁵

นอกจากจะแสดงเรื่องราวความสัมพันธ์ในการยอมรับพุทธศาสนาจากชมพูทวีป ยังปรากฏรายนามพระสังฆเถระ และรายชื่อบุคคลจำนวนมาก เช่น มหาพุทธลังกา เจ้าศรัทธาลังกา

โครงสร้างทางความคิด พระภิกษุสงฆ์ในอาณาจักรสุโขทัยที่ปรากฏในศิลาจารึก เป็นการเอาแบบอย่างลังกาที่มุ่งการปฏิบัติเจริญธรรมสูงสุด เพื่อให้บรรลุถึงนิพพาน แนวความคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในหมู่พระภิกษุฝ่ายอรวรรณาสี จึงปรากฏว่าชนชั้นสูงและประชาชนโดยทั่วไปจะได้รับการถ่ายทอดในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการกัลปนา อุทิศ ที่ดิน แรงงานคน สัตว์ และสิ่งของให้กับวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อผลานิสงส์ที่จะตอบสนองเป็นกุศลที่จะนำไปสู่นิพพานหรือการหลุดพ้นโดยขอให้อานิสงส์ทั้งหลายได้ส่งผลให้ตนเองได้ไปเกิดในยุค

³³ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 31.

³⁴ อานันท์ กาญจนพันธ์ “ตำนานและลักษณะทางความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 22,” วารสารธรรมศาสตร์ 1 (มิถุนายน - กันยายน) : 65.

³⁵ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 7 (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2534), หน้า 40.

พระศรีอารยเพื่อจะได้ฟังพระธรรมและบรรลุนิพพาน ดังนั้น จึงมักพบข้อความในศิลาจารึกที่จารเรื่องราวเกี่ยวกับการอุปถัมภ์พุทธศาสนา เช่น จารึกหลักที่ 298 ที่ฐานพระพุทธรูปสุโขทัยกล่าวถึง การร่วมกันสร้างพระพุทธรูปพร้อมทั้งระบุมความปรารถนาแห่งตน ให้ได้อานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปนั้น เป็นผลบุญหนุนส่งให้ได้พบพระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต³⁶ พระศรีอารยเมตไตรยคือพระพุทธเจ้าองค์ที่ห้าจะประสูติในโลกนี้เมื่อมนุษยชาติมีมาแล้วแปดหมื่นปี คติความเชื่อนี้มีในลังกาทวีป นับตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าชาตุเสนาเป็นต้นมา

คติความเชื่อเกี่ยวกับอันตรธาน 5 ประการ

แนวความคิดความเชื่อที่ว่าพุทธศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักดำรงอยู่นับแต่ภายหลังมหาปรินิพพานไปจนถึง 5000 ปี ไม่ปรากฏหลักฐานในครั้งพุทธกาลว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีพุทธพจน์ทรงทำนายไว้ แต่ได้ปรากฏอยู่ในอรรถกถาภาษาบาลี มีจุดมุ่งหมายในการเขียนเพื่อผดุงปริยัติศาสนา หรือการศึกษาในพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่และพัฒนาจนถึงขีดสุด³⁷ พุทธศาสนิกชนชาวสยามนับถือคติความเชื่อตามแบบลังกา³⁸ และคติความเชื่อนี้ได้ปรากฏหลักฐานศิลาจารึกจำนวนมาก

คติความเชื่อเกี่ยวกับอันตรธาน 5 ประการ คือ 1. อริคมอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล 2. ปฏิบัติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ 3. ปริยัติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปริยัติธรรม 4. ลีลาอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ 5. ชาติอันตรธานความเสื่อมสูญแห่งพระบรมชาติ คติความเชื่อนี้ปรากฏชัดเจนใน

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

*อรรถกถาบาลี ตามคติพุทธศาสนาเถรวาทพระอรรถกถาจารย์ได้รวบรวมคัมภีร์อรรถกถา ทั้งที่เป็นภาษาสิงหลและภาษาอินเดียตอนใต้ รวม 19 คัมภีร์ เชื่อว่าพระมหินทเถระเป็นผู้นำอรรถกถาบาลีมาเผยแพร่ในลังกาทวีปสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ต่อมาจึงมีการแทรกเรื่องราวของลังกาเข้าไปอีกภายหลัง

³⁷ E.W. Adikaram, Early History of Buddhism in Ceylon (Colombo : Gunasena, 1953), p.2.

³⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจ่างราชนาฎราช, ประชุมพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514), หน้า 45.

ตำนานมูลศาสนา³⁹ อันตรธาน 5 ประการนี้จะเกิดขึ้นตามลำดับในทุก ๆ หนึ่งพันปีจนครบ พันปี อาณาจักรสุโขทัยรับเอาคติความเชื่อนี้มาจากพุทธศาสนาแบบลังกา แล้วเผยแพร่คติ ความเชื่อนี้ได้ส่งผลให้ผู้ปกครองอาณาจักร พระภิกษุ และประชาชน มีความคิดที่จะทำหน้าที่ใน การสืบทอดพุทธศาสนาดังเช่น ศิลาจารึกวัดพระยืนกล่าวถึง “.....มหาเถรเป็นเจ้าจึงคิดได้ด้วย กำลังปัญญาจัก...ธ...ชนคนสัปบุรุษทั้งหลาย.....พระเป็น.....ถึงห้า.....”⁴⁰ พระสุมนเถระเป็น ผู้นำคติความเชื่อนี้มาสู่อาณาจักรล้านนา ขณะที่นิทานพระพุทธรูปที่แต่งโดยพระโพธิ์รังสีที่ มุ่งให้เกิดศรัทธาที่มีต่อการสร้างพระพุทธรูปได้นำมาจากลังกาความว่า “ทรงมอบศาสนาอัน ประเสริฐไว้กับพระพุทธรูปตลอด 5000 ปี แล้วจึงปรินิพพาน....”⁴¹

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าพุทธศาสนาจะเผยแพร่และเจริญรุ่งเรืองในดินแดนอื่น ๆ สืบทอดพุทธศาสนาต่อจากลังกา ดังจะเห็นได้จากข้อความในตำนานมูลศาสนาว่าวัดป่าแดงได้ กล่าวถึงตอนที่พระอุทุมพรมหาสวามี เมืองพันทได้กำชับพระสุมนเถระและคณะสงฆ์ก่อนที่จะเดิน ทางกลับสุโขทัยว่า “.....ดูราวอุโสท่านทั้งหลายศาสนาอันภูนามาแต่ลังกาทวีปนั้นไม่มั่นคง ในเมืองเมงนี้มา จักไปตั้งมั่นอยู่เมืองสุโขทัยต่อเท่า 5000 ปีแล เหตุดังนี้ สุท่านทั้งหลายรับเอา ศาสนากลับไปตั้งในเมืองสุโขทัยเถิด.....”⁴² เช่นเดียวกับพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ก็ระบุ ถึงความเชื่อนี้ในศิลาจารึกว่า “อันหนึ่งโสคนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุไปเมื่อหน้า ได้ เก้าสิบเก้าปีถึงในปีกุน อันว่าพระปฏิภาณไตรนี้จักหายแล หากนจักรู้แท้แลมิได้เลย”⁴³

ความตื่นตัวในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา และสถานการณ์ทางการเมืองแข่งขันกันขยาย ย่านางทางการเมืองของอาณาจักรใกล้เคียงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 สอดคล้องกับความเชื่อ เรื่องพุทธศาสนา 5000 ปี และอันตรธานทั้ง 5 ทำให้พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และประชาชนมีความวิตกกังวลกับความเสื่อมของพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากศิลา จารึกที่มีการจารเรื่องราวเกี่ยวกับการให้ความอุปถัมภ์พระพุทธรูปตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษ ที่ 19 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 มักจะเริ่มจารึกพุทธศักราชตามการนับแบบลังกา หรืออาจจะ กล่าวถึงพุทธศาสนาดำเนินมาแล้วกี่ปี ทำให้ผู้คนในอาณาจักรสุโขทัยมีความตื่นตัว ในการทำนุ บำรุงอุปถัมภ์พุทธศาสนา จึงปรากฏการสร้างวัดจำนวนมากในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย การสร้างหอไตรเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก การสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์จำนวนมาก และ

³⁹ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม, ตำนานมูลศาสนา , หน้า 223.

⁴⁰ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 97.

⁴¹ พระโพธิ์รังสี, นิทานพระพุทธรูป แปลโดย แสง มนวิฑูร (พระนคร : กรมศิลปากร 2506), หน้า 34.

⁴² พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 193.

⁴³ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 31.

ศาสนาวัตถุต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีการกลบนา อุทิศที่ดิน คน สัตว์ และทรัพย์สินสิ่งของจำนวนมากให้กับวัดภายในชุมชน เพื่อมุ่งหวังให้พุทธศาสนาสืบทอดตลอด 5000 ปี

คติการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

คติความเชื่อในการสร้างสถูปเจดีย์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่วัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดีมาตั้งมั่นในดินแดนสยามประเทศ กระทั่งกษัตริย์พระองค์แรกที่ปกครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยก็ยังคงสืบทอดคติความเชื่อนี้ “....พระศรีนาวาธมเป็นขุน เป็นพ่อ...เสวยราชในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครศรีสัชนาลัย....ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ.....”⁴⁴ จนกระทั่งเมื่อสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ ได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูภายหลังการรับพุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามา ประดิษฐานภายในอาณาจักร “....ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัยก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้า จึงแล้ว....”⁴⁵ เป็นธรรมเนียมการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแบบโบราณที่นิยมฝังลงใต้ดิน ซึ่งเคยปรากฏในวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดี รูปแบบของเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในปัจจุบัน (ภาพที่ 34) ประกอบด้วยเจดีย์ทรงระฆังกลมหรือทรงลังกา เป็นประธานโดยการนำแบบอย่างมาจากลังกา ได้เปลี่ยนฐานให้สูงขึ้น องค์ระฆังไม่ตั้งตรงอย่างลังกา โดยการทำเส้นรอบนอกองค์ระฆังให้ชลุคขึ้น⁴⁶ ที่ฐานเจดีย์มีประติมากรรมรูปช้างยืนเต็มตัวล้อมรอบฐานรวม 39 เชือก ฐานที่ถัดขึ้นไปจากฐานประทักษิณจะประดับด้วยซุ้มพระที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัยโดยรอบทั้งสี่ด้าน เหนือบริเวณองค์ระฆังขึ้นไปเป็นบัลลังค์ ที่ก้านฉัตรประดับด้วยรูปพระสาวกปูนปั้นปางลีลา แบบนูนต่ำ จำนวน 17 องค์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะช้างค้ำมีคติความเชื่อในภุมภีร์ศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ช้างค้ำจักรวาล⁴⁷ ลักษณะรูปแบบของช้างค้ำที่ปรากฏในพุทธศาสนาพบมากในลังกาทวีป คือ เจดีย์รุวันเวลิ (Ruvanvali) ซึ่งก่อเป็นช้างปูนปั้นอยู่ที่ฐานชั้นล่าง และลานชั้นบนของเจดีย์ทรงกลมของมหาสถูป ใกล้เคียงกันมีเจดีย์จำลองไว้ เป็นเจดีย์ทรงกลมที่ฐานทำเป็นแถวช้างหมอบ กับเจดีย์มหายังคะ (Mahiyagana) และเจดีย์กัณฑกะที่มหินดาเล ซึ่งได้ทำช้างรองรับอยู่ที่ฐานของ

⁴⁴ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 61.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁴⁶ เสนอ นิลเชข, ศิลปะสมัยสุโขทัย, (เอกสารอัครสาเนา), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴⁷ สมชาติ มณีโชติ “คติเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานโบราณวัตถุแบบทวารวดี” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2524), หน้า 99.

รหัสกทที่ยื่นออกมาโดยรอบทั้งสี่ด้านของเจดีย์⁴⁸ การทำแถวข้างปูนปั้นครึ่งตัวประดับรอบฐานเจดีย์ทั้งสี่ด้านในเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย มีต้นเค้ามาจากเจดีย์วันเวลิ เมืองอนุราชปุระในลังกาทวีป หลักฐานการสร้างสถูปเจดีย์ที่มีข้างล้อมรอบฐานในเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยมีจำนวน 7 องค์ คตินิยมยังปรากฏการสร้างสถูปเจดีย์อาณาจักรของชาวสยามที่อยู่ใกล้เคียง

ในรัชสมัยของพระยาเลอไทย สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ กลับจากศึกษาพระไตรปิฎกที่ลังกาทวีป ได้นำ “...พระนลาตธาตุ พระทิวาธาตุ พระทักษิณอักษธาตุ พระทันตธาตุ พระธาตุ.....”⁴⁹ มาประดิษฐานในอาณาจักรสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานสถานที่เก็บรักษา จนกระทั่งถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เมื่อมีการเผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกา คติความเชื่อการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุก็แพร่หลาย จากหลักฐานศิลาจารึกนครชุมระบุว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้ มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนั้น พระมหาธาตุอันนี้ใช้ธาตุอันสามานย์ คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลูกแต่ลังกาทวีปพูน.....”⁵⁰ เช่นเดียวกับศิลาจารึกวัดเขากบได้กล่าวถึงการเดินทางไปแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุถึงลังกาทวีป “.....ก่อนพระเจดีย์ พระศรีรัตนธาตุได้พิน...ร้อยห้าสิบเจ็ด รัตนกูดานครไทย ว่ากัมพงคลองอีกพระเจดีย์.....”⁵¹

คตินิยมในการสร้างสถูปเจดีย์ในยุคนี้นิยมรูปแบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือคอกบัว (ภาพที่ 35) คติความเชื่อที่รับอิทธิพลมาจากลังกายังคงถือว่า พระบรมสารีริกธาตุถือเป็นสัญลักษณ์การดำรงอยู่ของพุทธศาสนา⁵² คือเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพุทธศาสนา และความเจริญความบริสุทธิ์ของธรรมที่ถูกต้องในสังคม การสร้างสถูปเจดีย์จึงเป็นอาณิสต์แก่ผู้สร้างและผู้บูชา

⁴⁸ W.H. Sirisena, Architectural cross - currents Sri Lanka and Southeast Asia (Netherlands : Leiden E.J. Brill, 1978), p.166.

⁴⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 69.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

⁵² สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, หน้า 167.

คติพื้นฐานในการบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีการเสาะแสวงหาถึงดินแดนลังกาทวิป เพื่อนำมาสักการะบูชาเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน

“.....พระศรีม.....สนามมหาสะพานไว้คนฝูงดี ตักน้ำล้างดิน
ฝูงสงฆ์.....รักษา จึงคลายังสุโขทัย (ศรี) สัชชนาลัย
กระทำสมภารบารมี.....พระมหาธาตุคลาดยัง ฝ่ายพล
ระพูน ดาก เชียงรอดถึงคงที่โปรดช้าง นครพัน
กลิงคราฐปาดลบุตร.....บุร นครตรีใจดมณฑลลา มัลลราช
รอดถึงลังกาทวิป.....ด้วยหาพบพระมหารัตนธาตุ แต่ฉวัด
ท่าจريا ได้ห.....ต สร้างพระมหาธาตุ เลิศศาสนาธรรม
ในพระมหานครสิงหล....⁵³

คติความเชื่อในการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ มีความสำคัญในการส่งเสริมการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ในศิลาจารึกหลายหลักจะกล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุสำแดงปาฏิหาริย์⁵⁴ คติความเชื่อที่เกิดขึ้นเป็นการสร้างศรัทธาเพื่อเป็นการกำประกันความถูกต้องและบริสุทธิ์ของพุทธศาสนาแบบลังกา และยังเป็นเครื่องหมายที่แสดงความเชื่อมโยงการสืบทอดพุทธศาสนาในดินแดนที่พระบรมสารีริกธาตุได้มาประดิษฐาน ดังเช่นพระสุมนเถระ หลังกลับจากการศึกษาพุทธศาสนาที่สำนักพระอุทุมพรมหาสวามี และเดินทางกลับมายังเมืองศรีสัชชนาลัย พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์

“สร้างบุพพารามให้เป็นที่บรรจุพระธาตุทั้งสาม บรรดา
พระธาตุเหล่านั้น พระธาตุองค์หนึ่ง ในที่นี้ พระญาณคัมภีร์
เถระกับพระ..โชติปาละได้นำมาจากเกาะลังกา มหาธาตุ
องค์นี้ซึ่งเป็นองค์ใหญ่ขนาดเมล็ดถั่วหก มีสีจุกทองคำ
ก็ได้ประดิษฐานในกรุงสุโขทัย อันเป็นรัฐที่ตกแต่งแล้วของ
พระมหาธรรมราชาธิราช ส่วนพระมหาธาตุอีกสององค์
ก็ได้นำมาจากเกาะสิงหลเหมือนกัน คือองค์หนึ่งขนาดกลาง
มีสีดั่งแก้วผลึก และดั่งสังข์ที่ขัดแล้ว องค์หนึ่งขนาดเล็ก
เท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด มีสีดั่งดอกพิกุลพระธาตุเหล่านั้น
ได้กระทำปาฏิหาริย์แล้ว”⁵⁵

⁵³ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 187.

⁵⁴ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, (เชียงใหม่, มิตรนราการพิมพ์, 2510), หน้า 110.

⁵⁵ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 66.

คติการสร้างรอยพระพุทธรูป

คติความเชื่อในการสร้างรอยพระพุทธรูปของชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย เกิดจากคติความเชื่อในการบูชารอยพระพุทธรูปในสังคมสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยได้รับพุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามา โดยมีพระภิกษุสงฆ์จากอาณาจักรสุโขทัยนำประเพณีการเคารพบูชารอยพระพุทธรูปเผยแพร่สู่ชุมชน คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปปรากฏหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวถึง การบูชารอยพระพุทธรูปในลังกาทวีปนั้นเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงประทับรอยพระบาทบนยอดเขาสุมณกฎเพื่อประทานให้แก่เหล่าเทพเจ้าประจำท้องดินและวิญญาณธรรมชาติที่พิทักษ์รักษาลังกาทวีป⁵⁶ แสดงถึงการเคารพบูชาสถานที่อันมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า การประทับรอยพระบาทนี้เท่ากับเป็นการประกาศชัยชนะของพระพุทธเจ้า และของพุทธศาสนาที่มีต่อเทพเจ้า ศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมในดินแดนลังกาทวีป⁵⁷ เขาสุมณกฎเคยเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่ามีเทพเจ้าพื้นเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษพำนักอยู่บนภูเขา เมื่อเทพเจ้านามว่า “มหาสมณ” ยอมรับพระบรมศาสดา และพระธรรมของพระองค์ รอยพระบาทที่ประทับบนเขาสุมณกฎจึงกลายเป็นสัญลักษณ์บนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาในลังกาทวีป

หลักฐานการบูชารอยพระพุทธรูปในลังกาทวีปคือจุลวงษ์ กล่าวถึงพระเจ้าวิชัยพาหุ ได้ทรงขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปนี้ และทรงสร้างอาคารที่พักคนเดินทางแก่ผู้มานมัสการจาริกแสวงบุญ รวมทั้งอุทิศสิ่งของเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เป็นกิริยาบุญที่ภักดิ์รับสั่งกาทือเป็นแบบอย่างปฏิบัติสืบมา พระพุทธรูปที่เขาสุมณกฎยังปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “สุมนกฎพัฒนา”⁵⁸ ที่บรรยายความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธรูปนี้จนมีพระภิกษุสงฆ์จากดินแดนต่าง ๆ นิยมเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปนี้นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา

⁵⁶ Wilhelm Geiger , The Mahavamsa or the great chronicle of Ceylon,

(London : Oxford University Press, 1929), pp.8-9.

⁵⁷ นันทนา ชูติวงศ์, รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2533), หน้า 20.

⁵⁸ S. Paranavitana, The God of Adam's Peak Artibus Asiae supplementum, Ascona, 1958, p.15.

ความนิยมของการสร้างรอยพระพุทธรูปในลังกาทวีปด้วยการทำรูปจำลอง ทำเป็น รอยประทับ มีทั้งรูปพระบาทคู่ และรูปพระบาทเดี่ยว เพื่อนำไปสักการบูชาของพุทธศาสนิกชน จนเกิดเป็นประเพณีนิยมที่พระสงฆ์จากดินแดนต่าง ๆ สร้างรอยพระพุทธรูปไปประดิษฐานใน บ้านเมืองตนเอง รูปพระบาทเดี่ยวมักมีความนิยมสร้าง ด้วยมีความเชื่อว่าเป็นรูปพระบาทที่ จำลองมาจากเขาสุมนกฎเสมือนรอยพระพุทธรูปอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า ด้วยคติความเชื่อ ว่าสถานที่ที่รอยพระพุทธรูปได้ประดิษฐานอยู่จะกลายเป็นสถานที่อันมีมงคล และพระพุทธองค์ จะได้ทรงพิทักษ์รักษา

รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอาณาจักรสุโขทัย เป็นคตินิยมในรัชสมัยพระมหาธรรม ราชาที่ 1 (ลิไทย) เกิดขึ้นภายหลังจากการเผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกา ที่มีพระอโณมติสสี และพระสุมนเถระส่งเสริมประเพณีการบูชา ตามแบบอย่างชาวลังกาที่เปรียบคุณค่ารอย พระพุทธรูป ด้วยความเชื่อว่าเป็นรอยพระบาทอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า โดยการส่งคนไป พิมพ์รอยพระพุทธรูปจากเขาสุมนกฎในลังกาทวีป “พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์รอยดิน... พระเป็นเจ้าถึงสิงหลอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมนกฎบรรพต ประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้จุง คนทั้งหลายแท้.....อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัตนาลัยเหนือจอมเขา.....อันหนึ่งประดิษฐาน ไว้ในเมืองสุโขทัยเหนือจอมเขาสุมนกฎ.....” ศิลาจารึกเขาสุมนกฎกล่าวถึง “เขาอันหนึ่งชื่อสุมน กฎบรรพต....เรียกชื่อคังอันเพื่อไปพิมพ์เอารอยดิน พระพุทธเจ้าเราอันเหยียบเหนือจอมเขา สุมนกฎบรรพต...ในลังกาทวีปพูน มาประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาอันนี้แล้วให้คนทั้งหลายได้เห็น รอยฝ่าตีนพระพุทธเจ้าเรา” แม้ว่าประเพณีการจารเรื่องราวทางพุทธศาสนาซึ่งแสดงลักษณะ วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อเป็นการเชื่อมโยงความเป็นมาของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในลังกา ทวีปเข้ากับพุทธศาสนาในท้องถิ่นชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย ชื่อเขา สุมนกฎที่ถูกจารลงใน ศิลาจารึกจึงเป็นหลักฐานที่แสดงความชัดเจนของอิทธิพลพุทธศาสนาแบบลังกา

คติความเชื่อเกี่ยวกับบารมีธรรม

แนวความคิดในเรื่องบารมีธรรมตามแนวของพุทธศาสนาแบบลังกา ปรากฏในคัมภีร์ พุทธศาสนาหลายสมัยทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา รวมทั้งคัมภีร์ปกรณ์พิเศษอื่น ๆ เป็น คติความเชื่อเรื่องการปาเพ็ญธรรม โดยเฉพาะอรรถกถาบาลีจากลังกาทวีปเข้ามาเผยแพร่ใน อาณาจักรสุโขทัย อรรถกถาบาลีเดิมพระมหินทเถระนำเข้ามาในลังกาทวีป ได้มีการแปลอรรถ กถาบาลีเป็นภาษาสิงหลและคณะสงฆ์ฝ่ายมหาวีหารเก็บรักษาไว้ มีการจารเป็นลายลักษณ์ อักษรลงในใบลาน⁵⁹ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ชาวสยามที่เอาแบบอย่างการจารคัมภีร์ลงบนใบลาน มาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ

⁵⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า 272.

มหานิมาตชาดก เป็นชาดกที่แสดงถึงเรื่องบารมีธรรม แพร่หลายมาจากลังกาทวีป ถือเป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและมีความศักดิ์สิทธิ์ ที่พระภิกษุสงฆ์นิยมถ่ายทอดเพื่อประโยชน์ในการสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง สยามประเทศรับรู้เรื่องราวเหล่านี้ในฐานะพระเจ้าห้าร้อยชาติ โดยเฉพาะในช่วงแรกที่มีการรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดี ดังเช่นความนิยมที่ปรากฏการสร้างภาพชาดกเหล่านี้ ประดับไว้ที่ฐานสถูปเจดีย์ อันเป็นที่สักการะของคนในชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง พระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาพุทธศาสนาตามแบบอย่างลังกาก็นำเอาคติความเชื่อนี้เข้ามาเผยแพร่ทั้งในการสื่อสารธรรมด้วยศิลปกรรม และแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนประชาชนอยู่โดยทั่วไป

ความสำคัญของมหานิมาตชาดกที่มีต่อการรับรู้ของประชาชนในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย คือการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนเมืองทั้งสอง นอกจากพระภิกษุสงฆ์จะทำหน้าที่สื่อสารธรรมในรูปนิทานชาดก ก็ยังมีผู้เฒ่าผู้แก่นิยมเล่าให้ลูกหลานฟัง แม้จะเป็นผลพลอยได้เพลิดเพลินหย่อนใจ แต่ก็ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะเรื่องของการพลัดพรากว่าเป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบ ก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน นำไปสู่การให้ความช่วยเหลือกันในยามประสบเคราะห์กรรม^{๖๐} ดังเช่น หลักฐานศิลาจารึกที่มีกล่าวถึงการจัดงานประเพณี ทำบุญ การอุทิศส่วนกุศลเพื่อสร้างบุญบารมีอย่างต่อเนื่อง

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสั่งสมบุญบารมีในการปาเพ็ญกุศล ดังเช่น องค์พระโพธิสัตว์ ได้มีอิทธิพลต่อพระมหารัชมราชาที่ 1 (ลิไทย) อย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการเสด็จออกผนวชที่กล่าวถึงในศิลาจารึก ระบุว่า “ผลบุญที่อาตมาบวชในศาสนาของพระพุทธ พระผู้เป็นเจ้าครั้งนี้ อาตมาไม่ยากได้จักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ อาตมาอยากขอปรารภนาเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อนำสัตว์ทั้งปวงข้ามไทรภพนี้”^{๖๑} ความเชื่อในการสร้างบารมีธรรมยังปรากฏเป็นธรรมเนียมในการบวชของประชาชนทั่วไป “ด้วยผลอันสงฆ์อันกุโณเกล้า เข้าบวชในศาสนาพระเจ้ายกิตติ อันหนึ่งกูได้สร้างรูปพระพุทธเจ้าด้วยทองคำ ด้วยเงิน ด้วยทองสัมฤทธิ์ด้วย (ติ) บุกด้วยหินศิลาทั้งหลายนี้กิติ ขอกูจงได้เป็นพระเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาล...”^{๖๒}

^{๖๐} ศรีศักร วัลลิโภคม, “อันเนื่องด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่น,” ใน พื้นถิ่นพื้นฐาน, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531), หน้า 8-11.

^{๖๑} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 237.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

คติความเชื่อเกี่ยวกับการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์

คติความเชื่อในการนับถือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ก็คือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกา โดยถือเป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้และการสืบทอดพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ พระสงฆ์ที่เดินทางไปบวชแปลงเพื่อศึกษาพุทธศาสนาตามแบบแผนลังกา ทั้งที่นครพินหรือดินแดนลังกาทวีป มักจะนำเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกภายในวัดของแต่ละชุมชน พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ เป็นพระภิกษุสงฆ์รูปแรกที่ได้นำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาทวีปมาปลูกในเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ปรากฏข้อความในศิลาจารึกวัดศรีชุม

“พระศรีมหาโพธิ์นครสิงหลนั้นก็ดี
สมเด็จพระมหาเถรเจ้า เอามาปลูก
เหนือดิน จึงอธิษฐานว่า ฝ่า.....
พระพุทธรเจ้าจริงจึงว่าไซร้ จุ่งให้เป็น
อย่าได้เหี่ยวสักอัน ครั้นอธิษฐาน
ตั้งอันชื่อใบหนึ่งแห่ง.....จึงขึ้น
เป็นใบเขียวงามหนักหนาแก่กม”^{๑๓}

แนวความคิดของกษัตริย์ที่ยอมรับนับถือบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้แพร่หลายด้วยปรากฏศิลาจารึกอีกหลายหลักกล่าวถึง เช่น พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้นำต้นพระศรีมหาโพธิ์ปลูกไว้เบื้องหลังพระมหาธาตุ^{๑๔} เมืองนครชุม ในศิลาจารึกเขาสุมณภูก็กล่าวถึงพระองค์ทรงปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เมืองสองแคว^{๑๕} เช่นเดียวกับศิลาจารึกวัดเขากบที่กล่าวถึงการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ถึงสามร้อยต้น^{๑๖} ขุนนางและประชาชนก็มีหลักฐานปรากฏการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ดังเช่น พนมไสดำได้ยกเรือนให้สร้างเป็นวัดรวมทั้งปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์และในจารึกนายศรีโยธาออกบวชปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่หลังเจดีย์ประธานเจดีย์เจ็ดแถวเมืองศรีสัชชนาลัย เคยเป็นที่ปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยมักจะกล่าวถึงการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ควบคู่ไปกับการสร้างพระเจดีย์ ความสำคัญของคติความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาที่ระบุถึงอานิสงส์ในการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ตามแบบอย่างในลังกา

^{๑๓} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๑๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

คติความเชื่อของอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุด เพื่อมุ่งสอนให้กระทำแต่กรรมดีละเว้นกรรมชั่ว สัมผัสผลจากกระทำให้ประสบชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ จนกว่าจะบรรลุนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด โดยคติความเชื่อนี้ขยายไปสู่พุทธธรรมอื่น ๆ หลายประการ คือ คติความเชื่อชินกาล คติความเชื่อเรื่องอันตรธาน 5 คติความเชื่อเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์และการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอารยเมตตย์ คติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ คติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ และคติความเชื่อในการบูชารอยพระพุทธบาท⁶⁷ คติความเชื่อเหล่านี้เคยเจริญขึ้นในครั้งที่วัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดีแพร่หลายในดินแดนสยามประเทศ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมร่วมแบบทวารวดีเมื่อพระมหากษัตริย์ราชที่ 1 (ลิไทย) ฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นภายในอาณาจักรสุโขทัย คติความเชื่อเหล่านี้มีคัมภีร์ภาษาบาลีตั้งขึ้นในลังกาทวีป เป็นเครื่องสนับสนุนคติความเชื่อจนเป็นระบบขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁷ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, หน้า 29.